

ЎСМИРЛИК ДАВРИ ВА МУНОСАБАТ ШАКЛЛАРИ

Ўсмирлик даври ва унинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида кўплаб китоблар, мақолалар ва рисоалар ёзилганки, уларда берилган маълумотлар бу даврда қандай ҳолатларни кузатиш мумкинлигини кўрсатади. Бизнинг мақсадимиз китобхонга бу даврнинг хусусиятларини келтириб бериш билан бирга уларда кузатилиши мумкин бўлган зиддиятли ҳолатларни четлаб ўтишга оид йўл-йўриқларни кўрсатишдир. Албатта, ўсмирлик бу болалик давридан катталик даврига ўтиш бўлганлиги туфайли унинг организмида қалқонсимон без билан жинсий безлар фаолиятида чуқур ўзгаришлар содир бўлади, шунинг учун бош мия катта ярим шарлари пўстлоғи қўзғалувчанлиги ҳам ўзгаради.

Ўсмирнинг юриб-туриши ўзгаради ва бошқаларга қараб ўзидаги камчиликларни тузата бошлайди. Болаликдан ўсмирлик даврига ўтиш бу даврдаги ривожланишнинг асосини ташкил этади. Одамнинг ҳулқ-атворида сифат жиҳатидан янги хусусиятлар юзага келиб, ўз-ўзини англаш, катталар ҳамда ўртоғлари билан муносабатларда катталарга хос хусусиятлар шаклланади. Ота-оналар у билан муносабатда унинг ўзини **катта одам** сифатида ҳис этаётганини билишлари ва уни шахс сифатида ҳурмат қилишлари керак.

Ўсмирлик даврида ўғил-қизлар билан мулоқот ва муносабатда ўз камчиликлари ва яхши хусусиятларини англай борадилар. Ўқувчи ўз-ўзига баҳо бериш, ўзини бошқаларга таққослаш, ўзига бир намуна топиб, унга ўхшашга ҳаракат қилади ва ўз-ўзини тарбиялашга уринади. Чунки мақсадга эришиш мушкуллигини ўсмир фақат ташқи муҳитдан (ўқиш зарурлиги, катталарнинг талабларига бўйсуниб кераклиги ва бошқалардан) кўрмайди, балки ўз табиатдан жой олган тўсқинликлардан деб билади.

Айнан шу даврда психологиядаги маълум *Розентал эффект*ини қўллаш лозим экан. Чунки бу қоидага кўра, ҳар қандай шахсни ютуқларга ва муваффақиятга эриштириш учун ундаги мавжуд потенциал имкониятларини қўзғата олиш ва унга стимул кўрсатиш яхши натижа беради. Ўсмир ўз атрофидаги нуфузли кишилардан ўрнатилган олишга ва улар каби ўзини намоён қилишга ҳаракат қилади. Шу пайтда биз катталар бу қоидани қўллашимиз лозим бўлади.

Ўсмирлик даврида ахлоқга оид аниқ тушунчалар ва ҳатти-ҳаракат қоидалари шаклланиб боради, руҳий ривожланиш ниҳоятда мураккаб ҳамда муҳим босқич ҳисобланади. Ахлоқнинг қарор топиши ёшга, ривожланишнинг умумий қонуниятларига боғлиқ бўлибгина қолмасдан, балки таълим-тарбия ҳамда бошқа шакллардаги муаммолар ва ақлий ривожланиш жараёнида ижтимоий муҳит юзага келтирган шахсий хусусиятларга ҳам боғлиқ бўлади.

Ўз-ўзини англашнинг энг муҳим жиҳатларидан бири жинсга мансубликни англашдир. Жинслар ўртасидаги руҳий тафовут одам умрининг ҳеч бир босқичида худди ўсмирлик ва ёшлик давридагидек кучли бўлмайди. Чунки ўсмирлар ўз таналаридаги бўлаётган турли ўзгаришларни ва бошқалар томонидан уларнинг жозибали ёки жозибасиз деб тан олинисларини билишни хохлайдилар. Ишқий кечинмалар ва севги-муҳаббат ҳислари ўсмирлик давридаги ўғил-қизлар олдига мураккаб маънавий масалаларни кўндаланг қўяди. Бундай пайтда улар катталарнинг кўмаги ва маслаҳатларига жуда-жуда муҳтож бўладилар. Шунинг учун бу даврда ўсмирлар учун уларнинг ҳис-туйғуларини тўғри тушунадиган катта одам керак. Бу одам агар психолог мутахассис бўлса яна ҳам яхши, психолог ўсмирга уни ташвишлантираётган масалаларни тушунтириб бериши ва ёшига оид маслаҳатларни вақтида бера олиши, ўсмир шахснинг ҳар томонлама камолга етиб боришида кўмакдош бўлиши керак. Лекин кўпинча катталар ва ота-

оналар ўсмирларга керакли маслаҳатни беришга ўзларида етарли билимни ҳис этмаганликларидан-ми, ёки уларни ташвишлантираётган масалаларни “вақти келганда билиб олади”,- деб-ми орқага ташлайдилар ва кўпинча туяқуш каби “бошни қумга суқиб” (Страусс туяқуши бошини қумга киритиб олиб, ташқи оламдан ўзини муҳофаза қилдим, деб ўйлар экан) ўзларини билмаганга оладилар. Бу эса ўсмирни ташвишлантираётган муаммоларига жавобни оиладан ташқари муҳитдан олишига мажбур қилади. Лекин ташқи муҳитдан олинадиган маълумот ҳамиша ҳам тўғри ва ишончли бўлавермайди. Шунинг учун ўсмир фарзанди бор ота-оналар имкон қадар ўз вақтларини аямасдан уларни қизиқтирган саволларга тўлиқ жавоб беришга ҳаракат қилишлари даркор.

Ўсмирлик болаликдан балоғатга етиш орасидаги ўтиш босқичи ҳисобланади. Бунда жисмоний ривожланиш ва руҳий ривожланиш жараёнлари юз беради, бу жараёнлар ўсмирнинг характер хусусиятларига ўзини таъсирини кўрсатади ва характер шаклланади. Бу ёшда кучли ҳис-туйғулар ва ғайрат жўшқинлашиб, ўғил қизлар тезда бир қарорга келадиган ва уни ижро этадиган бўладилар. Уларда ҳиссиётга берилувчанлик юқори даражада ифодаланган, кучли ёқтиришга муҳтожлик кимдир томонидан англаниш, танишлардан қаҳрамонлар яшашга интилиш каби сифатлар намоён бўлади. Аксарият ўғил-қизларда мустақилликка интилиш, ўз сўзларини бошқаларга ўтказишга ҳаракат қилиш каби хусусиятлар кўринади. Оқибатда улар катталарга нисбатан танқид кўзи билан қарашга ва ўзларини намоён қилишга мойил бўладилар. Чунки, танадаги жисмоний ўсиш унинг психологик хусусиятларида ҳам намоён бўлади. Бу ёшда ўсмир ўғил-қизлар ўзларни катта ҳис қилганлари билан ҳали улар катта одам бўлганлари йўқ, лекин ўзларининг бола деб ҳам ҳисобламайдилар. Лекин бу хусусиятларни ҳамма ота-оналар ҳам англаб етмайдилар ва натижада ота-оналар билан ўсмир фарзандлар ўртасида зиддиятлар, келишмовчиликлар ўз-ўзидан

пайдо бўла бошлайди. Чунки ота-оналар учун уларнинг ўсмир фарзанди улар наздида барибир ёш бола сифатида талқин этилади. Шунинг учун ота-оналарга шу ўринда маслаҳат қиламизки, ўсмирлик даврининг психологик хусусиятларига бефарқ ва беписандлик қилмасинлар. Бунда қуйидагиларга эътиборингизни қаратишни маъқул деб топдик:

Айтингчи, ўсмир ўғил-қиз қуйидагиларга интиладими?

- мустақил бўлишга;
- атрофдагилар билан янги муносабатлар қарор топтиришга;
- келажакка мақсадлар қўйишга;
- жинсий етилишга мослашиш ва ўз ўрнини топишга;
- шахсий қарашлари ва фикрларини ифодалашга;
- ўзини шахс туйғусини ривожлантиришга.

Кўрсатиб ўтилган хусусиятлар ўсмирлик давридаги ўғил-қизларнинг ҳулқ атвориди намоён бўла бошлайди. Бу хусусиятларнинг уларда намоён бўлиш шакллари аниглаш ва билиш, шунга кўра муносабатни ташкил эти олиш лозим.

Ўсмирлик палласида ўзини “катта” ҳис этиш кузатилади. Биламизки, катта одам мустақил бўлиши, ўз муаммоларини ўзи ҳал қилиши керак. Энди ўсмир ўз муаммоларига ота-онасини аралаштиришни хоҳлайди. Бу ўзига хос алоҳидаликка интилиш аломати ҳисобланади. Яна бир хусусият шуки, ўсмирлар иложи борида ўз хонасида ёлғиз қолишни, ўз фикр - хаёллари билан банд бўлишга, суҳбатлашган тақдирда ҳам ўз тенгдошлари, яқин ўртоғлари билан мулоқотга интилади. Бу ҳолат эса психологияда маконий автономия дейилади. Лекин ота-оналар, ва айниқса оналар ўсмирга ортиқча савол беради, у билан нималарнидир гапиргиси келади, яъни уни ҳақида кўпроқ ташвишланади (гиперопека). Бу “ўта ғамхўрлик” эса ҳар доим ҳам ўсмирга ёқавермайди ва натижада низолар ва жанжаллар юзага келади.

Шунинг учун яна такрор айтамыз, ота-оналар ўсмирдаги шундай хусусиятларни билишлари ва унга кўра муносабатда бўлишлари лозим.

Танадаги, организмдаги бўлаётган ўзгаришлар ўсмир характерида турли хусусиятлар намоён бўлишига сабаб бўлади: улар таъсирланувчан, кўрс, жиззаки, сал нарсага хафалик билдирадиган бўлади. Яна: ўзига бино қўйиш, ўз шахсиятини бошқадан устун қўйиш, унга айтилган арзимаган ножўя гап ҳам салбий кечинмаларга асос бўлиши мумкин. Айниқса, қизлар асабий, сержаҳл ва йиғлоқи бўлиб қоладилар.

Болалик даврида тенгдошлар ва бошқалар билан бўладиган муносабатда низо, тортишувлар юзага келса, бола атрофидагилардан далдани, қўллаб-қувватлашни кутади. Агар ўз вақтида шу далдани ола олса, ўзини эркин, тетик ҳис этади. Чунки атрофдагилар унинг ёнини олгани унга куч беради. Ўсмирлик даврида эса ўз муаммоларини ўзи ҳал этишга, ота-онани ўз муаммоларига аралаштирмасликка ҳаракат қилади, яъни ўзи алоҳидаликни хоҳлайди.

Кўпчилик учун жинсий етилиш нафақат танадаги ўзгаришларни билдиради, бу даврда инсон ҳис-туйғулари ҳам ўзгариб бораётганлигини сезиш мумкин.

Баъзида ўғил-қизларнинг кайфияти кўтарилади, баъзида эса тушкунлик ҳолатида ўзини сезиши ҳам мумкин. Ёнидаги ўртоғлари ва тенгдошларига нисбатан дўстлик, ёқтириш ёки ёқтирмаслик каби ҳислатларни ҳам бошидан кечириши ёки бўлмаса тенгдош ўғил ёки қизларга нисбатан севгига ўхшаш ҳисларни ўзидан ўтказиши ҳам мумкин. Шунинг учун ота-оналар бу ҳиссиётнинг кечиши табиий эканлигини англашлари лозим

Ўсмирларда тенгдошлари билан бўлган муносабатда мураккаброқ ва мазмунлироқ жиҳатлар ҳам кузатила боради. Бир хил қизиқишлар, машқлар,

манфаатлар бирлиги асосида ўртоғлик ва дўстлик муносабатлари вужудга келади. Дўстлар билан суҳбатлашув гоҳида шунчалик ёқимли ва муҳим бўладики, қариндошлар билан бунчалик завқли бўлмаслиги мумкин. Чунки бу даврда яқин, тушунадиган киши билан дардлашиш, сирлашиш эҳтиёжи юқори бўлади. Шунинг учун бу даврда ҳар бир ўсмирнинг орзуси чин дўст топиш ва унга ҳам дўст бўлишдир. Унда бу даврда дўстларга мухтожлик эҳтиёжи юзага келади, ўз ҳис - туйғулари ва муаммоларини ўртоғлашмоқчидек кўринади ва ҳақиқатан ҳам бунга интилади. Психолог тили билан айтганда, дўст - бу «алтер Эго», яъни иккинчи «Мен» бўлиб, у ўша пайтдаги «Мен» нинг бир қисми сифатида идрок қилинади. Дўст ўсмир учун шундай одамки, у билан барча дарду-ҳасратларини муҳокама қилади, қалбидаги муаммоларини унга тўкиб солгиси келади. Шунинг учун уни хуш кўришларини ва унга маслаҳатлар беришларини хоҳлайди. Дўстлик туйғуси психологик жихатдан ўз-ўзини англаш ва бошқа одамни тушунишга ёрдам беради. Бу даврга хос иккита хусусият у ҳам бўлса, ўз тенгдошлари билан мулоқот қилишнинг эҳтиёжи ортиши ва шу мулоқотни амалга ошириш ҳисобланади. Мулоқотни кутиш - мураккаб ўзига хос ҳолат бўлиб, бунда ўсмир шартли ва шартсиз равишда қизиқарли ва муҳим, такрорланмас учрашув ва мулоқотни кутади. Шу сабабдан улар ота-оналари, атрофидаги катталар ва умуман бошқаларга диққат ва қизиқиш билан қарайдилар. Мулоқот кўпайиши натижасида дўстлик келиб чиқади ва бу дўстлик ўсмир учун ўзини мустақил ва катта одам сифатида ҳисоблай олишига тўртки бўла олади. Дўстликнинг асосий шarti эса - ўзаро бир-бирини тушуниш ҳисобланади. Дўстлар гоҳида гап-сўзсиз ҳам юз ифодаси, юриш-туришга қараб ҳам тушуна оладилар. Ўсмирлик давридаги ўғил-қизларда бу ҳис муҳим бўлганлиги учун ўқитувчи уларда ким биландир дўст бўла олишлари учун ўзларида қайси сифатларни мужассам эта олиши кераклигини ўқитириши керак. Бу ҳислатлар эса ушбулардир:

- ҳурмат, уни ўз хатти-ҳаракатлари ва фикрлаши билан кўрсатиш мумкин. Доимо олдида бўлиш, эътибор билан тинглаш, керак бўлса ёрдам бера олиш, кечира олиш;
- ростгўй бўлиш, ўзини бошқалардан устун, юқори қўймаслик, иккиюзламачилик қилмаслик;
- дилкашлик, бошқа одам фикрига қулоқ тутиш, ўзаро тушунишга эришиш.

Билиш керакки, дўстлар осмондан тушмайди. Бунинг учун ҳар бир одам ўзи биринчи қадамни ташлашига тўғри келади. Бўш вақтни тўғри ташкил қилиб турли тўғараклар, жисмоний машқларни ўргатадиган масканларда шуғулланилса ҳам дўст орттириш имконияти пайдо бўлади. Қиз бола билан ўғил боланинг орасида дўстлик ҳислари ва муносабатлари бўлади, буни инкор этиб бўлмайди. Бу дўстлик туфайли улар бир-бирларига ижобий таъсир этадилар, улар бир-бирларини тарбиялайдилар. Қизлар билан ўғил болалар дўстлик муносабатида бўлмасалар, ўғил болалар жоҳил, қўпол, шавқатсиз бўлиб қолишлари мумкин. Қизлар эса шалпайган, қарорсиз бўлишлари мумкин.

Дўстлик муносабатларини аҳамиятини ифода этувчи миллий меросимиздан бири - ҳалқ мақолларида ҳам дўстликнинг одам учун кераклиги баён этилганлиги бесабаб эмасдир: «Дўстсиз бошим, тузсиз ошим», «Дўст билан обод уйинг гар бўлса у вайрона ҳам, дўст қадам қўймас экан, вайронадир кошоно ҳам».

Танадаги бўлаётган ўзгаришлар ва жинсий ривожланиш мобайнида йигит ва қизларнинг ўзаро қизиқиши кучаяди ва бу кучайиш ёқтириш, севги тарзида ҳам намоён бўлади. Агар дўстлик ўзаро бир-бирини тушунишга асосланган ўзаро муносабатлар кўриниши бўлса, севги эса қалблар яқинлигига асосланган ва ҳис-туйғуларининг намоён бўлишининг муҳим

аломатидир. Севги бу нафақат ҳиссиёт, балки бошқаларни сева олиш қобилияти ва севимли бўла олишдир. Шу сабабдан ўсмирлар учун бу ҳиссиётнинг борлиги жуда катта аҳамиятга эгадир. Ўсмирлар бир-бирига меҳр қўйишганда асосан танлаган одамларининг ташқи кўринишлари, ақлий имкониятлари ва обрўларига эътибор берадилар. Лекин кейинчалик ёш улғайиб борган сари одамлар севги объектини танлашда унинг ташқи қиёфаси, ақли ёки қандайдир афзалликларига эмас, балки унинг инсоний фазилатларига кўпроқ эътибор беришлари кузатилади. Айтиш мумкинки, севги ҳиссини дастлабки босқичи - ўзаро ёқтириб қолиш, ёки симпатия бўлиб, бунда танлаган одамнинг ташқи қиёфа белгиларига кўпроқ аҳамият берилади. Масалан, чиройли кийинган ва ораста бўлиб кўринган қиз бола даврада кўпчиликнинг нигоҳини ўзига тортади ва натижада даврадагиларнинг кўпчилиги уни ёқтириб қолишлари мумкин, лекин шу ёқтирувчилар орасида қайси бири шу қизга ҳам маълум даражада ёқсагина, улар ўртасида ўзаро ёқтириш юзага келиши мумкин бўлади. Шу тарзда ўғил-қизлар орасида ўзаро ёқтиришдан кейин бошқа босқич - севгига айланиши мумкин. Демак, ўсмирлик давридаги ўғил-қизлар кўпинча давраларда бўлишни, бировларга ёқиш учун ташқи кўринишларига алоҳида эътибор берадилар. Шунинг учун ёқимтой бўлса-ю, лекин бирор одамнинг эътиборига сазовор бўлмаса, ўсмир ўғил-қизларда хафалик ҳисси юзага келиши мумкин. Ўсмирларда севги муносабатларининг кечишида фақат қарама-қарши жинс вакили эмас, балки айнан шу даврда ота-онанинг қадрланиши ва уларга нисбатан севги-муҳаббат, яқин ака-ука ёки опа-сингилга нисбатан муҳаббат, қизиққан предмети ёки нарсасига нисбатан ҳам муҳаббат кўринишлари юзага келиши ва намоён бўлиши мумкин. Ўсмирлар ўзларининг қизиққан объектларини нуқсонсиз, идеал тарзда тасвирлайдилар ўз туйғуларини ўзлари ҳам хали англаб етмайдилар, улар хис туйғуларини қандай қилиб изхор этиш ва ўзларини қандай тутишни ҳам билмайдилар,

уларнинг бу ҳиссиётлари кўпроқ мавҳум ўйларга олиб келади. Натижада ким тўғрисида кўпроқ ўйлаш эҳтиёжга айланади.

Агар ўсмир кимгадир нисбатан ўз ҳис - туйғуларида дўстликка қараганда бошқача эканлигини пайқаса, кучайиб бораётганини сезса демак, бу ўсмирда дўстликдан бошқача ҳиссиётни кечаётгани аён бўлади. Севиш ва севилиш ажойиб туйғу бўлиб, бунда ўзига хос ҳаяжонли дақиқаларда безовталаниш, танлаган кишиси билан бирга кўпроқ вақт ўтказиш ҳақида ўйлаш кўпаяди ва бу ҳолат асосий мақсадга айланиб қолади. Айтиш керакки бу туйғу ўзаро ҳурмат, ҳушмуомалалик ва ишончга асосланади. Ҳаёлий муҳаббат оғушида инсон кўпинча бошқаларнинг камчилигини пайқамайди чунки ҳаёлот ва тасаввур кўпроқ ифодаланади.

Ҳар бир одамнинг севиш қобилияти қайси ёшида қандай кечиши мумкинлиги олимлар томонидан аниқланган. Бу даврларни келтирадиган бўлсак, бу уч ёш атрофидаги давр, бунда бирданига болага ўз ёши ёки каттароқ ёшдаги қиз ёки ўғил бола ёқа бошлайди. Ўша ёқтириб қолган одамига ўзининг яхши конфети, печенийси, олмасини раво кўра бошлайди. Ўзаро илиқлик муносабатлари асосида ярим болаларча муҳаббат кичик мактаб ёшидаги даврда, яъни 7-8 ёшларда ҳам кўринади. Ўсмирлик даврида ҳам қарама-қарши жинс вакилига нисбатан бу каби ҳиссиёт намоён бўлади. Бунда кўпроқ мулоқотга киришиш, севиб қолган кишисига нисбатан кўпроқ қизиқиш, ёки ташқи қиёфасидаги қандайдир жиҳатини кучли ёқтириб қолиш тарзида севги ҳислари кузатилади. Ўсмирлик давридаги ўғил-қизлар ҳали тўла шаклланмаган шахс палласида эканликлари туфайли улардаги севги ҳислари ўзига хос белгиларга эга эканлиги кўринади, масалан:

- севги ҳислари масалалари уларни севги ҳислари пайдо бўлишидан анча олдиноқ қизиқтира бошлайди, ўқиган китоблари, эшитган қўшиқлари, кўрган фильмларидан ва

катталарнинг суҳбатларидан улар севги қандай ҳис эканлигини, бу ҳисга одамлар интилиши ва кутишларини яхши биладилар. Бу сирли туйилган ҳисни ўзларида ҳам ҳис этиш, севиб кўриш, уни ўзида кечириш истаги кучайиб боради. Бу ўзига хос ўсмир организмда юз бераётган физиологик жараёнлар таъсирига ҳам боғлиқдир.

- бу янги соҳада ўз-ўзини англаш, севиб кўриш ва севилиш эҳтиёжи юзага келади. Шунинг учун ўсмирлик давридаги ўғил-қизнинг севги ҳислари бу севги дебочаси бўлиб, бу ҳали жиддий парваришни тақозо этувчи нозик туйғудир.
- ўсмир севгисида ҳали кўп фантазия бор. Севиб қолган кишиси тимсолида у ҳаёлидаги кишининг энг яхши сифатларини тасаввур этади. Мулоқот олиб бориш эҳтиёжи кучлилиги, кўнгил яқинлигини ҳис этиш хохиши мавжудлиги кабилар билан характерланади. Шунингдек унда ўзига ишонч ҳислари ҳам кучсиздир, унда уятчанлик бор.
- ўсмирнинг севги ҳислари у учун ўзига хос қизиқарли китобга ўхшайди, шунинг учун у ҳаётдан ўзилган ва ҳаёт билан боғланмагандир.

Бу келтирилган хусусиятларни билган холда, ўсмирлар учун соф севги туйғусини ҳис қилишда адашмаслик, ҳар қандай ҳиссиётлар қурбони бўлмай, ақлу-фаросат билан ёндашишни тавсия қиламиз. Ота-оналар, ўқитувчи ва катта ёшдагилар эса бу ёш даврида ўсмирларга нисбатан эътиборли бўлишлари ва уларни энг аввало шахс сифатида ҳурмат қилишлари, туйғуларини эса таҳқирламасликлари керакдир. Психолог И.С.Коннинг «Ўсмирлик даври психологияси» китобида келтирилганидек, ўсмирлар бу каби муносабатларни уларни қалбларига «калишни ечилмай қилинган экскурсия», «темир қўлқоплар билан юракни уқалаш» деб қабул қиладилар.

Шунинг учун ўсмирлик даврининг психологик хусусиятларини билиш ва шунга кўра муносабат ташкил этиш лозим.

Ота-оналар ўсмирлик даврига борган ўғил-қизда севги куртаклари ҳам кузатилиши мумкинлигини билишлари керак. Аслида психологиядан маълумки, ўзга жинс вакилига нисбатан бундай ҳис-туйғулар айрим ёш давларида кескин ифодаланади. Бу даврларга 3 ёш даври (боғчада бирор қизни ёки ўғил болани ёқтириб қолса, унга қўлидаги олмаси, печенийсини инъом этиши, у ҳақида уйда ҳам кўп гапириши...), 7 ёш даври (мактаб остонасига борганда яхши хулқ, одоб, озодалик, яхши ўқишни кузатган ҳолда ҳам шу ҳисни намоён бўлиши) ва ниҳоят ўсмирлик даври киради. Ўсмирлик даврида иккиламчи жинсий белгиларнинг ривожланиши билан унда кескин равишда ўзга жинс вакилига нисбатан қизиқиш асосида севги ҳислари юзага келади. Албатта, бу туйғу ҳали катта одамларнинг туйғуларидан тубдан фарқ қилади. Лекин ота-оналар шу пайтда ҳам унинг ҳисларини тушунмасликлари оқибатида турли зиддиятлар ва айрим ҳолларда фожиали ҳодисаларга сабабчи бўлиб қоладилар. Шунинг учун ўсмирлик даврига, ундаги ҳис-туйғуларга ўта шафқатсиз бўлмаслик ва фарзандлар қалбига қулоқ тутиш лозим.